

ФОРУМ ВЕЛИЧІ І ТРАГЕДІЇ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

14 березня 1939 р. А.Волошин проголосив самостійність Карпатської України. М.Веґеш у своїй монографії "Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні другої світової війни", що стала солідним дарунком до 60-літнього ювілею, пише: "Шістьом засіданням Соїму, які проходили протягом трьох годин одного дня, випала доля бути історичними, бо на них були прийняті історичної ваги документи - про незалежність державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн Карпатської України. Тасним голосуванням був вибраний президент. Ним став А.Волошин"¹. Соїм проходив під гуркіт бою з угорськими гонведами, що вторглися на територію Карпатської України. Молода незалежна держава, "так і не розпочавши своєї діяльності, припинила своє існування"². Проте, "саме виникнення Карпатської України як держави ще раз продемонструвало перед усім світом, що на Закарпатті живуть українці, які бажать мати свою державність разом з своїми братами з Великої України..."².

Огляд сучасної публіцистики (жовтень 1998 р. - березень 1999 р.), присвяченої 60-річчю Карпатської України, наглядно показує, що "появилася праця, в якій правдиво розкрито суть історичної події. Це і праці науковців, і свідчення живих учасників. Заслугує доброго слова кожен новий штрих, який доповнює ту, далеко не завершено, картину. Читач із інтересом зустрічає кожну нову публікацію, прагнучи знати правду про події 60-річної давности, зрозуміти: де правда, а де ворожа вигадка"³. Проте, деякі публікації⁴ дозволяють зробити висновок, що ситуація серед науковців та дослідників історичних подій в дещому адекватна до тієї, що була у тридцять років: "У 30-ті роки в середовищі інтелігенції Закарпаття існували два напрямки: український і так званий руський. Український табір орієнтувався на Київ, Львів, а девізом руського табору було: "От Ужгорода до Кремля - это русская земля". Третього табору майже не було, вірніше, уламки його так-сяк підживлювали мадяри - це русинство, вожді якого як тоді, так і зараз (хустські, мукачівські, ужгородські) повернулися

спиною до Києва і ностальгічно видивлялися на Тисо-Дунайську низовину"⁵.

Періодика Закарпаття, присвячена 60-річчю Карпатської України, в цілому, за період з жовтня 1998 року (а саме в цей час з'явилися перші публікації) по жовтень 1999 року (переважно стаття Ю.Піпаш "Чому поле під Хустом Красне, а не Червоне?" в "Карпатському голосі" від 4 квітня завершує Карпатську публіцистику) представлена таким хронологічним рядом робіт, авторами яких є: О.Філіпов⁶, Й.Баглай⁷, В.Софінканич⁸, Б.Ягнюк, О.Остроушко⁹, Ю.Липчак¹⁰, Ф.Цоклян¹¹, Г.Божук¹², І.Костевич¹³, Ф.Сас¹⁴, Ф.Борош¹⁵, В.Худаніч¹⁶, Ф.Цоклян¹⁷, М.Петричко¹⁸, Б.Киштулинень¹⁹, М.Веґеш, О.Малець²⁰, В.Пагіря²¹, М.Петричко²², В.Герзанич²³, М.Болдижар²⁴, Л.Грицик²⁵, М.Петричко²⁶, О.Севастьян-Степан Сабол (Зореслав)²⁷, М.Мушнічка²⁸, М.Шпонтак²⁹, В.Худаніч³⁰, О.Гаврош³¹, Ю.Ділонг³², М.Петричко³³, В.Піпаш-Косівський³⁴, Ю.Ділонг³⁵, Я.Вашишин³⁶, М.Савчук³⁷, М.Цоклян³⁸, М.Студеняк³⁹, Д.Пригара⁴⁰, В.Пагіря⁴¹, О.Довганіч⁴², В.Чакавий⁴³, М.Шпонтак⁴⁴, Г.Божук⁴⁵, О.Гаврош⁴⁶, С.Федка⁴⁷, Т.Гришишук⁴⁸, П.Дорожівський⁴⁹, П.Скуньш⁵⁰, Б.Борисов⁵¹, Й.Баглай⁵², Ю.Палфій⁵³, М.Веґеш⁵⁴, І.Лазорини⁵⁵, О.Шобей⁵⁶, Ю.Піпаш⁵⁷ та інші.

Не претендуючи на вичерпність, можна констатувати, що саме в такому інформаційному контексті 11 березня 1999 року Ужгородський державний університет, Закарпатське крайове товариство "Просвіта" та Управління освіти й науки Закарпатської обласної адміністрації провели міжнародну наукову конференцію "Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії" - "форум, за словами М.Веґеша, - якого Ужгород ще не бачив".

Організаційний комітет форуму, що проходив 11-12 березня, склався з п'ятнадцяти осіб: голова оргкомітету - Володимир Сливка, д.ф.м.н., професор, академік АН Вищої школи України, ректор Ужгородського державного університету; заступник голови оргкомітету - Павло Федка, к.і.н., голова Закарпатського крайового товариства "Просвіта"; секретар оргкомітету Микола Веґеш, д.і.н., доцент УжДУ; члени оргкомітету Йосип Баглай, к.ф.н., доцент, заступник голови крайового товариства "Просвіта"; Ян Бірчак - професор, голова сенату Пряшівського університету (Словаччина); Борис Галас - к.ф.н., доцент УжДУ, голова обласної організації Конгресу

української інтелігенції, Володимир Задорожний - д.и.н., професор, зав. кафедрою історії України УжДУ, Віктор Кошак - начальник управління освіти і науки Закарпатської обласної адміністрації, Микола Мушника - д.ф.н., академік НАН України (Словаччина), Василь Поп - к.ф.н., зав. кафедрою української літератури УжДУ, Володимир Сагарда - д.и.н., професор, зав. кафедрою педагогіки і психології УжДУ, Іван Сеник - к.ф.н., доцент, зав. кафедрою російської літератури УжДУ, Михайло Сюсько - д.ф.н., професор, академік АН Вищої школи України, зав. кафедрою української мови УжДУ, заступник голови крайового товариства "Просвіта", Михайло Шпонтак - голова Карпатського Союзу Америки, почесний член Закарпатського крайового товариства "Просвіта", Михайло Белень - художник, аспірант кафедри філософії УжДУ.

Попередньо організаційний комітет зареєстрував 137 заявок учасників, де зміст доповідей і повідомлень був пов'язаний з періодом закарпатоукраїнської історії 1938-1939 рр. та базувався, крім окреслених рамок, на визначних подіях доби національного Відродження Закарпаття 1918-1939 рр. Тематика відзначалася новизною, містила невідомі або маловідомі факти з життя і праці громадсько-політичних, наукових, педагогічних, культурно-освітніх, спортивних, пластових, військових, церковних та інших діячів: А. Волощина, Ю. Ревая, А. Штефана, С. Ключурака, О. Брацайка, М. Брацайка, В. Гаджеги, В. Грендія, Д. Донського, І. Панькевича, В. Бірчака, В. Желтвія, М. Долина, О. Маркуша, Л. Дем'яна, І. Нивецької, Д. Поповича, Д. Німчука, братів Климпушів, Ю. Перевузіка, Ю. Пауханяча, Ф. Агія, В. Сверняка, О. Приходька, К. Феделеша, І. Романченка, Ю. Шерегія, Є. Шерегія, І. Гриця, М. Лелекача, Ф. Потупляка, М. Грицака, П. Світляка, І. Рогача, С. Росохи, Ф. Ревая, Ю. Соколовича, В. Комаринського, В. Йосипчука, М. Маруцака, Ю. Ставниці, С. Сабола-Зореслава, Д. Нярдія, В. Шандора, В. Качуровського, М. Колодзінського, С. Єфремова, В. Філоновича та інші.

Пленарне засідання (11 березня 1999 р.) вступним словом відкрив голова оргкомітету, ректор УжДУ, академік Володимир Сливка.

З вітальним словом від Миколи Плав'юка, экс-президента УНР, голови ОУН (м. Київ) виступив Павло Дорожинський - член Центрального Проводу ОУН. Слова вітання з далекого Нью-Йорка від першого дипломата Карпатської України, Почесного доктора Ужгородського державного університету

Вікентія Шандора виголосила рідна сестра, Маргарита Бабота (П'рашів, Словаччина). Зі слів Маргарити Баботи учасники конференції довідались, що доктор Вікентій Шандор пожувається свято (1907 року народження), працює над третім томом "Спогадів", що незабаром вийдуть друком в Ужгороді. Подаємо лист-вітання голови Допомогового Фонду Карпатського Союзу імені Івана Шпонтака, члена-кореспондента Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка, колишнього Голови Представництва Уряду Карпатської України у Празі Вікентія Івановича Шандора (із збереженням стилю автора):⁸ "25 лютого 1999.

Президію Ювілейного Комітету -
60-ліття державності Карпатської
України,
Ужгород

Дорогі Браття і Сестри,

В державно-визвольній боротьбі є дуже рідкий випадок, щоб особа, яка була свідком і учасником проголошення незалежності, була ще живим свідком при нагоді 60 ліття того ж ювілею. А це сьогодні сталося.

Щиросердечно вітаю всіх вас милим спомином на наше державне минуле, та надією на наше будуче. Карпатська Україна була в 1938-39 роках центром уваги міжнародного політичного світу та можливим початком до створення соборно-української держави, що тоді не сталося.

Сьогодні Карпатська Україна є заокруглюючою частиною України в Центральній Європі і творить разом з іншими державами важливий стратегічний центр.

Закарпаття було окуповане Угорщиною, Австрією та Австро-Угорщиною, а Україна - Росією, Польщею та Румунією. Такий стан унеможливив Україні створити один соборно-державний визвольний центр, що відбулось негативно в подальшій державно-визвольній боротьбі. В такому окупаційному стані пережило Закарпаття приблизно 25 генерацій, втратило багато територій й населення, але задержало основне ядро нашого краю у формі Карпатської України, якої ювілей сьогодні святочно відзначаємо в нашій Соборно-державній Україні.

В нашій державно-творчій процесі соборно-державна ідея є великою силою. Плекаймо її, як найдорожчу квітку, особливо сьогодні, коли недоброзичливі сусіди знову стараються підступом заманити нас в союз "дружнього" поневолення.

Пам'ятаймо неписаний закон політично-визвольної боротьби, що держави будуються століттями, а програвуються за один день.

Ваша молода генерація пережила в Російсько-Советській державній системі тяжкий перехрестний вогонь, виїшла побідною і національно творчою, за що належить їй признання й пошана.

Карпатська Україна - була це велика доба, одинока в нашій тисячолітній історії, і генерація, яка була її свідком та учасником, може бути влячна Всевишньому за цю виняткову честь.

Ми є з Рідним краєм, ми з вами, нас ані море не розлучить, Щиро відданий, Вікентій Шандор".

На пленарному засіданні Міжнародного наукового форуму виступили: Павло Федака, к.і.н. заст. директора з наукової роботи Закарпатського краєзнавчого музею ("Формування національної свідомості закарпатських українців у міжвоєнному двадцятиріччі (1919-1939)"); Василь Худанич, д.і.н., професор УжДУ ("Державотворчі процеси на Закарпатті у міжвоєнному двадцятиріччі (1919-1939)"); Михайло Бодижар, д.і.н., зав. кафедрою історії теорії держави і права УжДУ ("Державно-правові аспекти проголошення незалежності Карпатської України"); Микола Вегеш, д.і.н., доцент кафедри політології УжДУ ("Карпатська Україна у міжнародних відносинах").

Концептуальні засади пленарних доповідей Василя Худанича⁵⁹ та Михайла Бодижара⁶⁰ були висвітлені в періодичні Закарпаття і відомі, в цілому, читачському загалу. До уваги заслуговує пленарний виступ доктора історичних наук Миколи Вегеша, в основі якого глибокі наукові спостереження, що виділились в монографічне дослідження "Історичні монографії та дослідження. Т.І. Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни" (Ужгород-Київ, 1998). Автор проаналізував низку обставин (суспільно-політичних), за яких Закарпаття, яке знаходилося в центрі Європи, незмінно входило у сферу інтересів різних держав. Наприкінці 30-х років у Центральній Європі виникла гостра міжнародна криза. Фашистські Німеччина та Італія готувалися до нового поділу світу. Над Європою нависла небезпека виникнення Другої світової війни. У складному становищі опинилася Чехословаччина, до складу якої входило Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь. З другої половини 30-х років відбувався прискорений процес милітаризації Угорщини. Ця країна, що

межувала із Закарпаттям, постійно висувала агресивні плани щодо краю⁶¹.

Микола Вегеш вказав, що Віденський арбітраж свідчив про поглиблення політичної кризи Чехословаччини, яка, фактично, опинилася перед державною катастрофою. Угорщина і Польща, активізували свою співпрацю з метою створення спільного кордону, активізувавши, в свою чергу, і терористичні акції на теренах Карпатської України. Автор, використавши ряд досі невідомих архівних джерел, наглядно висвітлив суть угорської претенди і її еволюцію. Значна увага в доповіді відведена стосункам з Польщею та Румунією, котрі намагалися оволодіти окремими територіями в Словаччині та Карпатській Україні. Доповідач окреслив ряд принципових питань, що проливають світло історичної достеменності на стосунки з Великобританією, Францією, США, Італією і особливо з Німеччиною. Тим самим Вегеш зняв з порядку денного білянаучне історичне барахтання у питанні стосунків Карпатської України і Німеччини, об'єктивно висвітливши поняття політичної кризи у Центральній Європі та арбітражної і домінуючої ролі Німеччини з Гітлером на чолі.

На конференції працювало шість секцій: дві секції історії, політології і права (за головування професора В.Задорожного та доц. В.Бодяра, з однієї сторони, і професора В.Худанича та доктора історичних наук С.Віднянського - з іншої); секція мови і літератури (голови професор М.Сюсько та доц. В.Поп); секція педагогіки, культурології і журналістики (голови професор В.Сагарда та доцент Й.Баглай); секція "Карпатська Україна у біографіях і споминах" (керівники доктор історичних наук О.Довганич та кандидат історичних наук Г.Божук); секція "Карпатська Україна у біографіях і слогах" (голови кандидат історичних наук О.Хланта та кандидат філологічних наук С.Бобинець).

Серед учасників Міжнародної наукової конференції "Карпатська Україна. Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії" були гості з різних регіонів не тільки України, а й Словаччини, Італії, США, Угорщини, Чехії, Польщі тощо: Микола Мушника, д.ф.н., академік НАН України (Словаччина) - "Станіславський з'їзд закарпатських українців 1919 р.: наслідки і значення"; о. д-р. Атанасій Пекар (США) - "Греко-католицька церква в Карпатській Україні"; професор Лука Калві (Італія) - "Закарпатська справа між двома війнами з інтерпретації італійських дослідників"; Павло Гапак, кандидат історичних наук (Словаччина) - "Події Карпатської України в

німецьких документах"; д-р Микола Русинко (Словаччина) - "Матеріали Державного музею українсько-руської культури у Свиднику про події і діячів Карпатської України"; д-р Інґван Удварі (Угорщина) - "Політичний портрет Андрия Бродія"; Омелян Русин, кандидат історичних наук (Угорщина) - "Василь Гренджа-Донський і Угорщина: зв'язки і політична оцінка подій 1938-1939 рр."; Михайло Данилак (Словаччина) - "Угорська окупація Словаччини 23-25 березня 1939 р."; Тетяна Беднаржова, кандидат педагогічних наук (Чехія) - "Педагогічна спадщина Августина Волошина празького періоду"; Роман Дрозд, Ярослав Гришков'ян (Польща) - "Карпатська Україна у культурно-освітніх зв'язках з Перемиською землею"; інж. Михайло Шпонтак (США) - "Провідники і члени Карпатського Союзу Америки - учасники творення Карпатської України"; Маргарта Бабота, Любіца Бабота, кандидат філологічних наук (Словаччина) - "Микола Бабота: штрихи до життєвого шляху і громадської діяльності"; д-р Микола Кушніренко (США) - "Закарпаття 30-х років: спогад про учителя, громадсько-культурних і політичних діячів"; з Києва: доктор історичних наук, заступник директора Інституту історії НАН України Станіслав Кульчицький, доктор історичних наук Степан Відяницький, кандидат історичних наук Георгій Палакін, зі Львова: Володимир Федилка, Віталій Перович, Ірина Приходько, Михайло Черноликский, Дмитро Гершков; з Івано-Франківська: Микола Кугутяк, Володимир Кемін; з Вінниці: Ю. Поп, І.Мазилко та інші. Матеріали конференції будуть видані окремою книгою.

Складовою частиною форуму Карпатської України стала Всеукраїнська науково-практична конференція "Карпатська Україна і Карпатська Січ", що відбулася 14 березня 1999 року в Хусті. Зібрання проходило під патронатом Закарпатської обласної державної адміністрації, Управління освіти облдержадміністрації, Закарпатського обласного об'єднання Всеукраїнського Товариства "Просвіта" ім. Т.Шевченка, Закарпатської обласної організації Братства "Карпатська Січ".

...По-великодньому погідного ранку виїжджаємо до Хуста - столиці Карпатської України, щоб поклонитися могилам полеглих січовиків, спраглою душею торкнутися цінних, незамуленних джерел своєї героїчної історії. Хуст... Як і більшість невеличких міст, ранньою весною він не привабить око зовнішністю: сліди-рани руйнівного паводку, арматурно-бетонні кістяки мосту і непривітно-холодні погляди будівель... Серед невеликого архітектурного ансамблю "чеської колонії"

будинков колишньої Хустської гімназії, де 60 років тому у спортивній залі відбувся перший сейм Карпатської України, під туркіт бою на Красному Полі з мадирськими гонведами проголосивши акт незалежності.

Серед учасників Всеукраїнської конференції "Карпатська Україна і Карпатська Січ": Василь Худанюк, доктор історичних наук, професор УжДУ, Іван Вакач, доктор історичних наук, професор (П'яшів, Словаччина), Олександра Миланич, академік НАН України (Київ); Богдан Трофим'як, кандидат історичних наук, доцент Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка; Богдан Головин, голова Тернопільського обласного об'єднання товариства "Просвіта" ім. Т.Шевченка, Василь Штокало, студент IV курсу Тернопільського педагогічного університету; Олександра Борсень, провідний науковий співробітник Ужгородського відділення ІІРІ НАН України; Павло Чучка, доктор філологічних наук, професор УжДУ; Юрій Балєга, кандидат філологічних наук, доцент УжДУ, голова УНРЗ; Міхал Куштак (Кошице, Словаччина); Василь Поп, кандидат філологічних наук, доцент, зав. кафедрою української літератури УжДУ; Микола Бандусяк, адвокат, учасник подій; Іван Фекета, кандидат філологічних наук, доцент, Омелян Довганюк, доктор історичних наук, Оксана Ганич, доктор медичних наук, професор УжДУ; Василь Керечанин, кандидат історичних наук; Павло Дорожинський, член Центрального Проводу ОУН, редактор журналу "Самостійна Україна" (Київ); Василь Кучерук, кандидат історичних наук (Львів) та інші.

14 березня, неділя, 10⁰⁰. Конференція "Карпатська Україна і Карпатська Січ" розпочала свою роботу.

Головує професор УжДУ Василь Худанюк. До учасників та гостей конференції з вітальним словом звернувся заступник голови обласної адміністрації Володимир Приходько. Орест Клямпуш (святий коменданта Карпатської Січі, вніні - посол України в Угорській Республіці) бажає плідної роботи. Слова добра і злагоди звучать з уст депутата Верховної Ради України Тараса Стецьківа (Львів). Головуючий зачитує святкову телеграму від Вікентія Шандора з побажаннями, щоб трагічні події березня 1939 року ніколи не повторилися в українській історії.

11 год. 25 хв. Гостей та учасників конференції вітає депутат Верховної Ради України В'ячеслав Чернолік: "в історію України подвиг і велич Карпатської України буде назавжди записаний золотими буквами"⁶².

На конференції були виголошені доповіді: "Карпатська Україна і Карпатська Січ в 1938-1939 рр." (Василь Худинич, Ужгород); "Відлуння Карпатської України в Східній Словаччині" (Іван Ванат, Пряшево, Словаччина); "Закарпатські письменники в боротьбі за Карпатську Україну" (Олекса Мишанич, Київ); "Пластуни Галичини - будівничі Закарпатського "Пласту" та борщі за Карпатську Україну" (Богдан Трофим'як, Тернопіль); "Подолани в боях за незалежність Карпатської України" (Богдан Голован, Тернопіль); "Ольжич - Олег Кандиба у вирі боротьби за Карпатську Україну" (Василь Штокало, Тернопіль); "Націоналістичний рух і Карпатська Україна" (Олекса Борець, Ужгород); "Спогади Ужгородця про Карпатську Україну" (Павло Чучка, Ужгород); "Спогади про Карпатську Україну її сучасника" (Юрій Балега, Ужгород); "Спогади учасника березневих подій в Хусті 1939 р." (Михал Куштак, Кошице, Словаччина); "Дмитро Попович і його роль в організації шкільництва в Карпатській Україні" (Василь Поп, Ужгород); "Августин Волошин - президент Карпатської України - до 125-річчя з дня народження" (Оксана Ганич, Ужгород); "Голова Карпатського союзу А.Штефан - мій вчитель. Спомини" (Павло Дорожиський, Київ); "Москва і Варшава проти Карпатської України" (Василь Кучерук, Львів).

14 березня, 15 год. 21 хв. Красне Поле...

Відомий дослідник історії краю, фольклорист, педагог, Іван Сенько писав:⁶³ "Карпатська Україна, Карпатська Січ, Красне Поле... Це наша історія. Вона в документах, які ще не всі добуто із сховищ. Вона - в людській пам'яті, піснях і переказах".

Юрій Півиш, в свою чергу, констатує⁶⁴, що "поле біля Хуста НЕ ЧЕРВОНЕ, а КРАСНЕ - "гарне, красиве, пишне, привабливе, чарівне і у.д." Так назвали його наші предки... Але, на жаль, новітня історія внесла свої корективи у значення цього слова: "Хуст. Біля нього є два поля: Поле нарцисів і Красне поле. У їх назві - краса. Красне поле - це файне, гарне поле. Але історія наповнила його іншим змістом. Чи не тому Павло Тичина, проїжджаючи у травні 1945 року через це поле, сприйняв його як Червоне. Бо червоний колір - це колір крові. Поет для пам'яті занотував в щоденнику: "Село Копаня. Проїздимо "Червоне поле". Дорога уся в цвіту. По обидва боки - жбуні й черешні".

Як хотілось би після назви поля прочитати фразу: "Бій січових стрільців". Але її нема, і не могло бути, бо зляканий тоталітарним режимом поет рахувався із заборонами, хоч процитований запис підказує нам: йому розповідали про той

кривавий бій у березні 1939 року. Бо ж дорога в цвіту була і біля Сялупца, але звернув увагу на це тільки на Полі крові..."⁶⁵

Так, уся Україна - то є Красне поле... Сьогодні воно розквітло жовто-блакитними і малиново-чорними барвами знамен, чіткими рядами січовиків, загонами УНА і УНСО, сивиною і молодістю пластунаських куренів... Бойовий прапор Карпатської Січі - ровесник незалежності Карпатської України - зібрав усі національно-демократичні сили... І став хрест-постамент, хрест-терпіння, ов'язний теплом налких слів Івана Драча, Тараса Стецьківа, Івана Зайця, пам'яттю-болем Павла Дорожиського, криком-розпукою січовика Юрія Скляра... і мудрістю В'ячеслава Черновола. "Уроки Карпатської України" - так можна назвати одну з останніх промов В'ячеслава Максимовича на Закарпатській Землі - Красному полі:

"З трепетом стоїмо на цій землі, на цьому полі, ім'я якого - Красне поле - буде назавжди вписане в історію України.

Тут уже сказано добрі слова, прекрасні слова про тих молодих січовиків, які лягали тут, падали на це поле, для того, щоб на якийсь короткий час проголосити незалежність невеличкого кусочка української землі. І ще будуть сказані ці слова, але народ, який не вивчає своєї історії, не робить уроків з неї, не має свого майбутнього. Тому хочу кілька слів сказати про уроки проголошення незалежності Карпатської України, як позитивні, так, може, і негативні.

Позитивні. Проголошення Карпатської України незалежною державою у найвіддаленішому куточку України, який з X століття був відірваний від Матері-України, показало, що наша нація невмируща. Скільки у нас було столиць? Був столярний Київ - місто Володимира і Ярослава; був Чигирин, був Батурин був Глухів, був нарешті Хуст теж як столиця незалежної Української держави. Де тільки складалась хоч найменша можливість, там відразу проростало дерево нашої державності. І це свідчить про те, що Україна все-таки, очевидно, знаходиться під покровом Матері Божої, і наша незалежність буде вічною. Я в цьому свято переконаний.

Другий урок нашої історії, історії Карпатської України - глибоке почуття соборності. На тисячоліття відірваний кусочок української землі зберіг свою духовність, зберіг свою мову, зберіг українську в освоїй основі культуру, зберіг все, що міг, щоб потім пліднано його з рештою українського народу. Тоді, коли тут вирішувалася доля Карпатської України, як через карпатські перевали пішли сюди галичани, пішли сюди

надніпрянці, як пішли сюди буковинці, як вони стали пліч-о-пліч, щоб врятувати свою державу. Ось те почуття соборності, яке вижилося ще 22 січня на Софійському майдані у Києві, коли було проголошено об'єднання всіх українських земель, і цього року ми відзначаємо 80-річчя. Це почуття соборності живе й сьогодні. Мені дуже часто доводиться бувати в різних куточках України. Я вам повинен сказати: навіть в таких, здавалося б складних регіонах, як Донбас, як Крим, сьогодні уже вирросло це відчуття своєї держави. Хай недостатньо, треба, щоб було краще, але це наша держава - ми не хочемо іншої і нікому її не віддамо!"

¹Вегеш М.М. Історичні монографії та дослідження. Т. I. Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. - Київ-Ужгород, 1998. - С. 238.

²Там само.

³Софілканич В. Як дехто намагається обдурити святе // Карпатський голос. 1998. - 7 лист.

⁴Філіпов О. Трагедія Карпатської України // Старий замок. - 1998. - 8 жов.

⁵Цоклян Ф. За любов до народу, до України - розстріл // Карпатський голос. - 1998. - 13 лист.

⁶Філіпов О. Трагедія Карпатської України // Старий замок. - 1998. - 8 жов.

⁷Баглай Й. «Була осінь не сива, а синя...» // Срібна земля. - 1998. - 24 жов.

⁸Софілканич В. Як дехто намагається обдурити святе // Карпатський голос. 1998. - 7 лист.

⁹Ягнюк Б., Остроушко О. Вшанували пам'ять героїв // Там само.

¹⁰Липчак Ю. Загиблих пам'ятаємо і шануємо // Там само.

¹¹Див. вказану працю

¹²Божук Г. Українські січові стрільці в Закарпаття // Карпатський голос. - 1998. - 20 лист.

¹³Костей І. Славиного січовицького роду! // Там само.

¹⁴Сас Ф. Борись за Карпатську Україну // Там само. - 1998. - 21 лист.

¹⁵Борош Ф. Широка картина величі // Срібна земля. - 1998. - 26 груд.

¹⁶Худанюк В. Пролог відродження Української держави // Срібна земля. - 1999. - 20 лист.

- ⁴² Шинтак М. Воскресіння, овіяне славою подвигу // МЗ – реформа. – Ужгород, 1999.
- ⁴³ Божук Г. Голгофа карпатських січовиків // Новини Закарпаття. – 1999. – 13 берез.
- ⁴⁴ Гаврош О. Моя Карпатська Україна // Ужгород. – 1999. – 13 берез.
- ⁴⁵ Федака С. Проголошення незалежності Карпатської України // Соціал-демократ. – 1999. – 13 берез.
- ⁴⁶ Тришишук Т. Августин Волошин // Там само.
- ⁴⁷ Дорожинський П. Коли переможуть ліві – буде катастрофа // Срібна земля. 1999. – 20 берез.
- ⁴⁸ Скупць П. Як кияни украли свято Карпатської України // Там само.
- ⁴⁹ Борисов Б. Сини твої, Україно // Там само.
- ⁵⁰ Баглай Й. Діачі Карпатської України у графін Михайла Беленя // Там само.
- ⁵¹ Палфій Ю. Згадаймо героїв // Там само.
- ⁵² Вегеш М. Форум, якого Ужгород ще не бачив // Погляд. – 1999. – 30 берез.
- ⁵³ Лазоришин І. Вікентій Шандор – перший дипломат Карпатської України, Красне Поле – велич і біль Карпатської України // Там само.
- ⁵⁴ Шобей О. Подія, що створила державу // Там само.
- ⁵⁵ Піпаш Ю. Чому поле під Хустом Красне, а не Червоне? // Карпатський голос, 1999. – 4 квіт.
- ⁵⁶ Відбиток листа-вітання Вікентія Шандора, побязно наданий авторові даної статті Маргаритою Баботою, знаходиться в особистому архіві дослідника.
- ⁵⁷ Худанич В. Пролог відродження Української держави // Срібна земля. 1999. – 20 лют.; Чи була Карпатська Україна в 1938-1939 рр. Державою? // Старий замок. – 1999. – 11 берез.
- ⁵⁸ Болдижар М. Від самовизначення – до самостійної держави // Вісті Ужгородщини. – 1999. – 27 лют.
- ⁵⁹ Використовуються матеріали запису особистого архіву автора публікації.
- ⁶⁰ Матеріали виступів В.М. Чорновола подаються зі слів доповідача, стилістична обробка автора огляду-репортажу.
- ⁶¹ Сенько І.М. Земля з іменем. Кресназвчі студії. - Ужгород, 1998. – С. 104.
- ⁶² Піпаш Ю. Чому поле під Хустом КРАСНЕ, а не Червоне? // Карпатський голос. – 1999. – 11 квіт.
- ⁶³ Сенько І.М. Названа праця. - С. 105.